

ÀMFORA AMB INSCRIPCIÓ LLATINA I GRAFIT IBÈRIC

MARIA DEL VILAR VILA
CEIPAC*.

Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia. Universitat de Barcelona

Presentem una àmfora que pertany des de fa molts anys a la Col·lecció Martínez de la Guardia de Lloret de Mar, La Selva¹. Es desco-neix el lloc exacte on va ser trobada, però suposem que aparegué en aigües de la Costa Brava, no gaire lluny del litoral de Lloret de Mar; no sabem si fou una troballa aïllada o acompanyada d'altres materials.

DESCRIPCIÓ

Es tracta d'una àmfora sencera, tipus Laietana 1 (Comas 1983) (Comas 1985) o Tarraconense 1 (Nolla/Solías 1984-85) (Nolla 1987) que té com a característica singular portar a la vegada una inscripció llatina i un grafit ibèric (fig. 1).

La peça, de formes proporcionades, presenta la particularitat que les anses, amb ranura central longitudinal, són asimètriques, l'una és més petita que l'altra.

Pasta 10R6/6 (ataronjada vermellosa moderada)², fina, dura, amb partícules de quars i mica. Sense engalba. Tota la superfície porta concrecions de corall, i restes de material ferrès a la boca, la vora i l'ansa més petita.

* Grup de Recerca de Qualitat. Generalitat de Catalunya SGR 95/0200. E-mail: <http://www.ub.es/CEIPAC/ceipac.html>

¹ Agraïm al Sr. Angel Martínez de la Guardia les facilitats que ens ha donat per poder publicar aquesta peça.

² Per a la coloració de la pasta hem utilitzat *The Rock Color Chart* (The Geological Society of America).

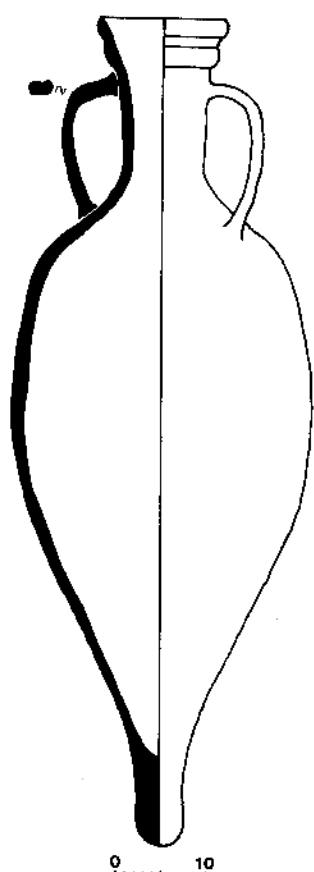
Entre les dues anses i en el centre del lloc on comença el cos presenta una marca impresa abans de la coccio, amb un segell rectangular d'angles arrodonits de 3,20 cm per 1,20 cm, amb la inscripció llatina **MEVI** de lletres molt regulars que mesuren 0,80 cm d'altura.

A l'altre cantó, també a l'inici del cos, entre les anses però decantant-se cap a la dreta, porta set caràcters ibèrics incisos després de la coccio, el més gran a l'esquerra i, a continuació un espai, i les altres sis lletres més petites i regulars (**ta. r.ti.ke.l.e.s**); la longitud total dels grafités és de 11,50 cm, i l'altura dels signes mesura entre 2,10 i 1,10 cm.

Dimensions de l'àmfora: altura total: 92 cm; diàm. boca: 14,60 cm; altura vora: 5 cm; altura llavi: 2,70 cm; altura coll: 13 cm; llargada anses: 18,60 cm; amplada anses a la part central: entre 4 cm i 5 cm; diàm. màxim cos: 102,80 cm; altura piu: 12 cm; diàm. piu: 4,30 cm.

ESTUDI

Les àmfors Laietana 1 o Tarraconense 1 servien per contenir vi, i foren manufacturades en diverses terrisseries de la costa del Maresme, en els jaciments de Cal Ros de les Cabres (El Masnou - Ocata) (Olesti 1995: 408), Can Notxa (Argentona) (Olesti 1995: 446), Can Majoral (Mataró) (Olesti 1995: 459-460), Forn de les Casetes (Mataró) (Olesti 1995: 473), Sot del Camp (Sant Vicenç de Montalt) (Olesti 1995: 481-482), Horta Nova (Arenys de Mar) (Olesti 1995: 491), El Roser - Mujal (Calella de la Costa) (López Mullor 1985: 179) (Olesti 1995: 502-503), aquestes formes s'elaboren en jaciments que ja existien en baixa època ibèrica. També es fabricaren a la vil·la de la Salut (Sabadell, Vallès Occidental) (Casas i Selvas 1987: 20), a Fenals (Lloret de Mar, La Selva) (Casas i

MEVI

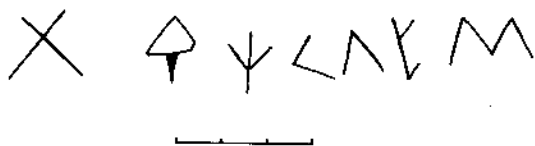

FIGURA 1

Genover et alii, 1990: 28) i a Llafranc (Palafrugell, Baix Empordà) (Casas i Genover et alii, 1990: 26) (Nolla/Aicart/Esteva, 1990: 58) (Llinàs/Sagrera, 1993: 110, fig. 12, 7).

Possiblement aquesta àmfora, per la seva coloració i les característiques de la pasta, fou elaborada en el taller de Fenals de Lloret de Mar.

Les Laietana 1 les trobem majoritàriament a la costa catalana; al Circ romà de Tarragona, a Gavà (Baix Llobregat), a la Plaça del Rei (Barcelona) (Miró, 1988: 120), a diverses excavacions fetes en el

nucli urbà de Badalona (Barcelonès) (Comas, 1983) (Comas, 1985) (Comas, 1987) (Puerta/Rodríguez, 1987); a la comarca del Maresme: a la Riera de Teià (El Masnou) (Olesti, 1995: 406), als Forns de Can Portell (Argentona) (Prevosti/Arxé/Caballé, 1995: 46-55), al jaciment de Can Balançó (Argentona) (Prevosti/Arxé/Caballé, 1995: 62-78), al Camí de les Cinc Sinies (Mataró) (Olesti, 1995: 455), al Torrent de les Piques - Can Pompeu Serra (Mataró) (Olesti, 1995: 468), a l'exploració submarina de Llavaneres i Mataró (Pascual, 1981: 240-241); a Can Cànoves i a Can Roig (Pineda de Mar) (Olesti, 1995: 505-506); a la comarca de la Selva: Els Padrets (Blanes) (inèdites); a la comarca del Baix Empordà: a l'exploració submarina de les illes Formigues (Palamós) (Vidal/Pascual, 1971: 120-122) (Miró, 1993: 36), a La Fosca de Palamós (Almagro, 1952: 209); a la comarca de l'Alt Empordà: a Empúries (Almagro, 1952: 209), a les exploracions submarines del Cap de Creus (Miró, 1988: 121), i a les terres de l'interior prop del litoral, a l'Olivet d'en Pujol (Vilademant) (Casas i Genover, 1989: 38, fig. 13, 5, 10 i 12, i fig. 16, 13), als Tolegassos (Vilademant) (Casas i Genover, 1989: 120, fig. 77, 6). Al sud de França, es donen, per exemple, a Cap Bear 1 i 3 (Portvendres, Vallespir) (Liou, 1987: 273, fig. 4), a Vieille-Toulouse (Haute Garonne), a Agen (Lot-et-Garonne), a Vienne/Saint-Romain-en Gal (Isère) (Miró, 1988: 121-123), al derelict de Drammont B (Saint Raphaël, Var), i també en jaciments d'Itàlia (Nolla/Solias, 1984-85: 133).

La manufacturació de les àmfors Laietana 1 o Tarraconense 1 a la costa catalana, se situa quan comencen les produccions de vi laietà, una mica abans de la meitat del segle I a.E., aproximadament, i acaben a les darreries del mateix segle, però la seva funcionalitat com a atuell de transport i d'emmagatzematge, fa que es segueixin utilitzant fins a començaments del segle I de l'era.

La mateixa forma es produeix en pasta masaliota i s'ha trobat al jaciment de la Butte des Carmes (Equipements Publics et rue des Grands Carmes) de Marsella (Bertucchi, 1992: 136 i 141, fig 75, nùms 1 i 2, fig 77, nùms 1 i 2, fig 103), datable a les darreries del segle I a.E.

Aquest tipus d'àmfora pot portar diverses marques llatines, **M. ANTO** (*M. Antonius*), **C.IVN** (*Caius Iunius*), **Q.MEVI** (*Quintus Mevius*), **C.MVCI** (*Caius Mucius*), **SEX.STA...** (*Sextius Sta.*), **L.VENVLEI** (*Lucius Venuleius*), i **L.VOLTEIL** (*Lucius Volteius*) (Nolla/Subias, 1984-85: 134-136) (Nolla, 1987: 219-222) (Comas, 1987: 164).

La marca **MEVI** es coneguda des de temps (Almagro, 1952: 209) (Beltrán, 1970: 182, fig. 56, 227). Apareix **Q.MEVI** o **MEVI** (Pascual, 1991: 167-168, Làms. XV i XXII), també en àmfores de la forma Pascual 1 per exemple a Badalona (Comas, 1987: 164), i a prop de Grand Bassin B (Aude) (Solier, 1981: 62, fig 20, 1) a la costa del sud de França.

Es tracta del *nomen* **MEVIUS** que és molt freqüent entre els *Volscii*, i també es troba a la Campania, al Samni, al Laci, i entre els *Frentani* (Miró, 1988: 211).

Es coneixen caràcters ibèrics en nombroses ceràmiques d'època romano-republicana i d'inicis de l'època imperial, tant en formes de tradició ibèrica com en peces d'origen itàlic o en imitacions locals. Aquestes inscripcions, majoritàriament, es troben fetes després de la cocció, però també es donen casos en què els signes ibèrics estan impresos abans de coure la peça, dins d'un cartutx i, fins i tot, algunes imiten la forma *in planta pedis* (García Bellido, 1959: 164-166, fig 1).

— Al carrer Don Juan, número 9 a Saragossa aparegué una àmfora Laietana 1, amb una inscripció ibèrica dintre d'un cartutx (Aguarod, 1992: 109, fig.1, 1).

— Del jaciment de Jardí Park (Premià de Dalt, El Maresme) és un fragment de *dolium* que porta en un cartutx una inscripció ibèrica (Olesti, 1995: 422, fig. 3).

Pel que fa a les àmfores itàliques o a les imitacions produïdes al nord-est peninsular que porten grafit amb caràcters ibèrics tenim, per exemple:

— Al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme), dues àmfores de la forma Dressel 1 presenten grafit ibèrics incisos (Panosa, 1993a: 183-184, figs. 17-18 i 19-20).

— A Els Prats de Rei (Anoia) dos grafit incisos sobre àmfora Dressel I (Panosa, 1993a: 214, fig. 105-106).

— En el Museu Arqueològic i Etnogràfic Municipal de Xàbia està dipositada una àmfora itàlica de procedència submarina, forma Dressel 2-4, que presenta quatre signes ibèrics grafiats (Bolufer, 1987: 37-38).

També es coneixen monedes (Villaronga, 1979), làpides (Llueca, 1983: 95-96, fig 8), i

algunes poques peces ceràmiques que presenten conjuntament inscripció llatina i ibèrica, per exemple:

— En el jaciment de La Closa, situat sota la muntanya del poblat ibèric del Puig de Vinarós (Baix Maestrat), un fragment de terra sigil·lata sudgàlica, Forma Ritterling 5, porta en el fons intern el segell del ceramista mal marcat, i a la superfície externa dues lletres ibèriques grafiades (Oliver, 1978: 286).

— Prop del poblat del Tossal de Manises (l'Horta) es trobà un fragment de terra sigil·lata sudgàlica, forma Dragendorff 22/23, que té tres línies grafiades, la primera i la tercera amb caràcters ibèrics, i la segona amb lletres llatines (Lobregat/Rosser, 1993: 119-120).

Pel que fa a la inscripció ibèrica d'aquesta àmfora:

— Els signes **ta.r** es troben a la vora d'un *kalathos* dels Prats del Rei (Anoia), sense cronologia, i també a la base d'una *pixide* de vernís negre de la Forma 3 de Lamboglia (1952) i Forma 7550 de Morel (1981), procedent del Castell d'Amposta (Montsià), amb una cronologia de la segona meitat del segle II o primers del segle I a.E. Sembla que **ta.r** és un element freqüent entre els noms propis compostos i, així mateix, pot iniciar elements antropònims (Panosa, 1993a: 211, figs 97 i 98; 217, figs 113 i 114).

— Per altra banda, són nombrosos els esgrafiats que comencen amb el signe **ta** sobre tota classe d'objectes tant d'importació com elaborats pels indígenes, això fa pensar als lingüistes que podria ser un símbol arbitrari relacionat amb el lliurament d'un lot, sense que indiqui per força una quantitat (numeral) o una marca de fabricant (Panosa, 1993b: 57). El fet que hi hagi una separació entre aquest primer caràcter i la resta de signes ibèrics podria interpretar-se com dues paraules ben diferenciades que serien **ta** la primera, i **r.ti.ke.l.e.s** la segona.

— Els signes **l.e.s** al final de paraula, segons Almagro (1952: 76-77) formen part dels noms propis com Andobeles, Andobales, Indibilis dels textos llatins, el mateix opinen Albertos (1966: 263), i Untermann (1979: 290-291), tal com es troba, per exemple en els noms indígenes del Bronze d'Ascoli del segle I a.E. (Maluquer de Motes, 1968: 156-157).

— **r.ti.ke.l.e.s** es tractaria, per tant, d'un antropònim indígena, segurament del subjecte que va adquirir l'àmfora i la va marcar amb el seu nom. És molt freqüent trobar gravats un o dos signes ibèrics o noms propis sobre tot tipus d'objectes, ceràmics o no, que utilitzaven de forma quotidiana.

Encara que es tracti d'una àmfora de procedència desconeguda, i sigui molt freqüent en el nostre litoral, creiem que pot resultar interessant aquesta peça sencera als estudiosos de les produccions de les terrisseries del nord-est peninsular durant la baixa època romano-republicana.

BIBLIOGRAFIA

- AGUAROD, M.C. (1992), "Un ánfora Tarraconense 1/Laetana 1 con sello ibérico procedente de Salduie", *Boletín del Museo de Zaragoza*, 11, pp. 109-116.
- ALBERTOS, L. (1966), *La onomástica personal primitiva de Hispania Tarraconense y Bética*, Salamanca.
- ALMAGRO BASCH, M. (1952), *Las inscripciones ampuritanas griegas, ibéricas y latinas*, Monografías Ampuritanas 11. Barcelona.
- BELTRÁN LLORIS, M. (1970), *Las ánforas romanas en España*, Zaragoza.
- BERTUCCHI, G. (1992), "Les amphores et le vin de Marseille VIè s. avant J.-C. - IIè s. après J.-C.", *Revue Archéologique de Narbonnaise. Supp.* 25.
- BOLUFER, J. (1987), "Un grafit ibèric sobre àmfora itàlica del Museu de Xàbia", *Xàbiga*, 3, pp. 37-40.
- CASAS i GENOVER, J. (1989), *l'Olivet d'en Pujol i Els Tolegassos. Dos establiments agrícoles d'època romana a Vilademar. (Campanyes de 1982 a 1988)*, Girona.
- CASAS i GENOVER, J. et alii (1990), *Ceràmiques comunes i de producció local d'època romana. I. Materials augustals i alto-imperials a les comarques orientals de Girona*, Girona.
- CASAS i SELVAS, M.T. (1987), "Estudi preliminar: les àmfors de la vil·la de la Salut (Sabadell)", *Arraona*, 1, pp. 15-26.
- COMAS, M. (1983), "La Laetania 1, un nou tipus d'àmfora trobat a Badalona", *Rev. Carrer dels Arbres*, 39, pp. 23-26.
- COMAS, M. (1985), *Baetulo. Les àmfors*, Badalona.
- COMAS, M. (1987), "Importació i exportació de vi a Baetulo: l'estudi de les àmfors", A *El vi a l'Antiguitat. Actes I Col. d'Arqueologia romana*. Badalona, 1985, pp. 161-173.
- COMAS, M., CASAS, M.T. (1989), "Nuevas aportaciones para el conocimiento del ánfora Laetania 1: cronología, difusión y producción". A *Amphores romaines et histoire économique. Actes du Col. de Sienna*. Collection de l'Ecole de Rome, 114. Rome, pp. 580-585.
- GARCÍA y BELLIDO, A. (1959), "Marcas de terra sigillata en caracteres ibéricos. *Protémis en Azaila*", *Archivo Español de Arqueología*, 99-100, vol. XXXII, pp. 164-166.
- LAMBOGLIA, N. (1952), "Per una classificazione preliminare della ceramica campana", *Atti I Congresso Inter. di Studi Liguri*. Bordighera, 1950, pp. 139-206.
- LLINÀS, J., SAGRERA, J. (1993), "Una construcció alt-imperial a Llafranc. Fases, estratigrafia i materials", *Cypsela*, X, pp. 105-127.
- LLUECA, E. (1983), "La epigrafia ibèrica del Museu de Sagunto", *Homenaje al prof. Martín Almagro Basch*, vol. III. Madrid, pp. 89-107.
- LOBREGAT, M., ROSSER, P. (1993), "Un fragmento cerámico con grafitos bilingües, y la pervivencia del sustrato ibérico en la ciudad romana del Tossal de Manises (Albufereta, Alicante)", *LQNT*, 1, pp. 119-135.
- LÓPEZ MULLOR, A. (1985), "Excavaciones en la villa romana del Roser de Calella (El Maresme, Barcelona). Campañas de 1981 y 1982", *Empúries*, 47, pp. 162-208.
- LIU, B. (1987), "l'Exportation du vin tarraconaise d'après les épaves". A *El vi a l'Antiguitat. Actes I Col. d'Arqueologia romana*. Badalona, 1985, pp. 271-184.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1968), *Epigrafia prelatina de la Península Ibérica*, Barcelona.
- MIRÓ, J. (1988), *La producción de ánforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino en la Tarraconense (siglos I a.C. - I d.C.)*, B.A.R. 473. Oxford.
- MIRÓ, J. (1993), "Arqueología submarina en el Mediterráneo: los pecios", *Cuadernos de Arqueología Marítima*, 2, pp. 27-44.

- MOREL, J.P. (1981), *Céramique campanienne: Les formes*. 2 vols. Paris.
- NOLLA, J.M. (1987), "Una nova àmfora catalana la Tarraconense I". A *El vi a l'Antiguitat. Actes del I Col. d'Arqueologia romana*. Badalona, 1985. pp. 217-223.
- NOLLA, J.M., AICART, F., ESTEVA, L. (1990), "El forn de terrissa de S'Agaró i l'establiment romà de la Finca Alzina", *Estudis del Baix Empordà*, 9. pp. 37-62.
- NOLLA, J.M., SOLÍAS, J.M. (1984-85), "L'àmfora Tarraconense 1. Característiques, procedència, àrees de producció, cronologia", *Butlletí Arqueològic*, època V, núms. 6 i 7. pp. 107-144.
- OLESTI, O. (1995), *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I a.C.). Estudi d'Arqueomorfologia i Història*, Mataró.
- OLIVER, A. (1978), "Epigraffa ibèrica de la província de Castellón", *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense*, 5. pp. 265-291.
- PANOSA, M.I. (1993a), "Nuevas inscripciones ibéricas de Cataluña", *Complutum*, 4. pp. 175-222.
- PANOSA, M.I. (1993b), "Epigrafia ibèrica al Vallès Oriental. Resultats", *Limes*, 3. pp. 53-63.
- PASCUAL, R. (1981), "Exploración submarina entre Llavanes y Mataró (Barcelona)", *Ampurias*, 43. pp. 217-251.
- PASCUAL, R. (1991), "Index d'estampilles sobre àmfores catalanes", *Cuadernos de Arqueología*, 5. Barcelona.
- PREVOSTI, M., ARXÉ, J., CABALLÉ, A. (1995), *Autopistes i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'Autopista A-19*, Barcelona.
- PUERTA, C., RODRÍGUEZ, M. (1987), "Una indústria urbana de producció de vi a Baetulo (Badalona)". A *El vi a l'Antiguitat. Actes del I Col. d'Arqueologia romana*. Badalona, 1985. pp. 183-188.
- RIBERA, A., RIPOLLÉS, P.P. (1977), "Anforas de Benicarló y su zona costera", *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense*, 4. pp. 159-173.
- SOLIER, Y. (1981), "L'épave Grand Bassin B", *Revue Archæonautica*, 3. pp. 59-85.
- UNTERMANN, J. (1979), "Eigennamen auf iberischen inschriften", *Actas II Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la P. Ibérica*. Tübingen, 1976. pp. 41-68.
- VIDAL, C., PASCUAL, R. (1971), "El pecio de Palamós", *Actas III Congreso Inter. de Arqueología Submarina*. Bordighera. pp. 117-126.
- VILLARONGA, L. (1979), *Numismática antigua de Hispania. Iniciación a su estudio*, Barcelona.